

ULOGA CRNE GORE U RATOVIMA DEVEDESETIH: "OD DOSLJEDNOG RATNIKA DO (NE)VOLJNOG SAVEZNIKA"

dr Šerbo Rastoder i mr Novak Adžić

CRNA GORA I RAT NA KOSOVU (1998-1999)

Da bi se razumio sukob oko Kosova, treba imati na umu da je tzv. „kosovsko ili albansko” pitanje bilo u središtu jugoslovenske političke krize još od početka 80-ih godina, kada su studenti Univerziteta u Prištini, kasnije i poslanici, istakli zahtjev „Kosovo republika”, na koji je Srbija odgovorila ukidanjem autonomije ovoj pokrajini 1989. godine. Time je ovo pitanje od početnog, jugoslovenskog, svedeno na odnos Srbije i Kosova kao „zamrznuti konflikt”, koji je trajao narednih dvadesetak godina sve do otvorenog oružanog sukoba 1999. godine.

Sukob na Kosovu je izbio u vrijeme konflikta crnogorskih vlasti, na čelu sa Milom Đukanovićem, sa režimom Slobodana Miloševića, u pokušaju otklona od njegove politike. Iako je vlast u Crnoj Gori sve do 1997. godine podržavala politiku Srbije prema Kosovu kao njenoj pokrajini nad kojom je trebalo uspostaviti potpunu kontrolu, u vrijeme izbijanja oružanog sukoba pravi se radikalna zaokret.

Zvanična Crna Gora je odbila da učestvuje u ratu na Kosovu (1998 -1999) i u vojnom sukobu SRJ sa Sjevernoatlantskim paktom (NATO) 1999. godine. Crna Gora je insistirala na punoj kooperativnosti sa SAD, NATO i Evropskom unijom. Bila je za prihvatanje mirovnih planova i prijedloga međunarodne zajednice u pogledu mirnog rješavanja kosovske krize i prekida oružanih sukoba i rata na Kosovu (1998-1999), koji su vođeni između Vojske Jugoslavije (VJ), policije Srbije i paravojnih formacija u cilju slamanja oružane pobune Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i ustanka kosovskih Albanaca. Rukovodstvo Crne Gore bilo je za sporazumno političko rješenje kosovskog pitanja i nije se saglasilo sa politikom predsjednika SRJ Slobodana Miloševića. No, uprkos tome, predsjednik Republike Crne Gore, Milo Đukanović, je, prije eskalacije rata na Kosovu, u svojstvu člana Vrhovnog savjeta odbrane (VSO), na sjednici tog tijela 9. juna 1998. godine u Beogradu, prema kazivanju Momira Bulatovića, učesnika sastanka, navodno, je Bulatović nije objavio originalni dokument koji bi to posvedočio, „glasao za zaključke koji ocjenjuju da je angažovanje VJ na Kosovu i Metohiji u skladu sa Ustavom i zakonima zemlje i podržao je oružanu borbu protiv terorističke OVK”¹. Đukanović je učestvovao i na sjednici VSO u Beogradu 4. oktobra 1998. godine, na kojoj je insistirao da SRJ ni u kom slučaju ne smije da se vojno konfrontira sa NATO, da treba izbjeći najavljavani ratni sukob i prijetuću NATO intervenciju, te da sukob na Kosovu treba riješiti političkim, a ne oružanim putem i pregovorima sa albanskom stranom, a bio je i protiv ratne mobilizacije, itd. Ali je, na pitanje Slobodana Miloševića, prema svjedočenju učesnika tog sastanka Momira Bulatovića, „da li, ako se dogodi NATO agresija na SRJ, treba da branimo

¹ Prof. dr Šerbo Rastoder i mr Novak Adžić, „Moderna istorija Crne Gore 1988-2017 - od prevrata do NATO pakta”, knjiga III, „Vijesti”, Podgorica, 2020, str. 1314-1315.

zemlju svim raspoloživim sredstvima“², s novim upitom, „da li naša vojska treba da brani našu zemlju“³, insistirajući da mu odgovori sa „da ili ne“, Đukanović, navodno, usmeno, odgovorio „treba“⁴. Međutim, na tome sastanku, nije došlo do glasanja, niti postoji, dostupan, originalni dokument s Đukanovićevim potpisom da je glasao onako kako je Bulatović tvrdio. Vlast Crne Gore je bila nemoćna u konstantnim pokušajima da utiče na srpske i federalne vlasti da se izbjegne nasilno rješenje kosovskog problema i potom i oružani sukob SRJ sa NATO. Crnogorska vlast i jedan dio parlamentarne opozicije bili su pobornici prihvatanja ponuđenog mirovnog sporazuma međunarodne Kontakt grupe (SAD, Evropske unije i Rusije) tokom bezuspješnih razgovora i pregovora u Rambujeu kod Pariza (6 - 23. februar 1999) i u Parizu (15 - 18. mart 1999), na kojem predstavnici Crne Gore nijesu bili zastupljeni, a koji su vođeni između predstavnika vlasti Srbije i kosovskih Albanaca u pokušaju rješavanja kosovske krize i zaustavljanja rata uz učešće međunarodnog političkog i vojnog faktora.

Predloženi *Mirovni sporazum iz Rambujea* predsjednik SRJ Slobodan Milošević i vlasti u Srbiji i SRJ (bez učešća legitimnih predstavnika zvanične Crne Gore) su odlučno odbili. Nakon posljednje posjete Beogradu američkog mirovnog pregovarača Ričarda Holbruka, izaslanika predsjednika SAD Bila Klintona, 22. marta 1999. godine, i propalog pokušaja da ubijedi Miloševića da prihvati uslove SAD i međunarodne Kontakt grupe, obustavi ofanzivu na Kosovu i prihvati odredbe mirovnog plana iz Rambujea, uslijedila je 24. marta 1999. oružana NATO intervencija na SRJ. Uslijedilo je 78 dana bombardovanja vojnih ciljeva pretežno u Srbiji, ali i u Crnoj Gori od strane NATO avijacije.

Vojska Jugoslavije (VJ) je ustavno i zakonski bila definisana kao zajednička vojska Srbije i Crne Gore (SRJ) i ona je na prostoru Crne Gore imala stacionirane brojne kopnene snage, ratnu mornaricu i protivvazdušnu odbranu. Međutim, VJ je tokom 1998. i 1999. postala faktički vojska Srbije, pod punom kontrolom Slobodana Miloševića i njegovog režima. Milošević je potpuno eliminisao predsjednika Crne Gore Mila Đukanovića iz Vrhovnog savjeta odbrane (VSO), iako je on bio punopravni član tog tijela, tako što ga, kao predsjednik VSO, počev od 25. decembra 1998. godine, kršeći Ustav i zakone SRJ, više nije zvao da učestvuje u radu i odlučivanju VSO, niti je Đukanović faktički više bio dio tog organa sve do pada Miloševića sa vlasti 5. oktobra 2000. godine. Đukanović se od tada, iako bespravno eliminisan iz rada organa koji je bio ustavni vrhovni komandant VJ, duboko razišao sa Miloševićem i njegovim režimom, što je intenzivirano naročito 1999. i 2000. godine. On od tada više nije imao nikakvu službenu komunikaciju i susrete sa njim. Stvarno eliminisanje Đukanovića iz rada VSO od kraja 1998. godine urađeno je suprotno članu 135 Ustava SRJ. Tako je i taj savezni organ Milošević potpuno podredio sebi. VSO se, nakon oktobra 1998. godine, još jednom sastao 25. decembra te godine, dok se nije sastajao tokom rata SRJ sa NATO paktom (mart - jun 1999).

Saveznu vladu SRJ, na čijem čelu je bio lider Socijalističke narodne partije (SNP) iz Crne Gore Momir Bulatović, još od njenog formiranja 1998. godine nije priznavala zvanična Crna Gora, zato što je poraženi kandidat na predsjedničkim izborima u Crnoj Gori 1997. godine, Momir Bulatović, uprkos porazu, na predlog Slobodana Miloševića izabran za predsjednika Vlade SRJ 18. maja 1998. godine, i zato što su vladu SRJ činili predstavnici Socijalističke narodne partije - SNP (partije koja je bila opoziciona u Crnoj Gori, jer je ubjedljivo izgubila na parlamentarnim izborima u Crnoj Gori 31. maja 1998. godine). Zvanična Crna Gora je smatrala da je to neustavna, nelegalna i nelegitimna vlada, koja je formirana i djelovala suprotno političkoj volji građana Crne Gore iskazanoj na predsjedničkim i parlamentarnim izborima.

² Vidi o tome više: prof. dr Šerbo Rastoder i mr Novak Adžić, „Moderna istorija Crne Gore 1988-2017 - od prevrata do NATO pakta“, knjiga III, „Vijesti“, Podgorica, 2020, str. 1315-1316.

³ Isto, str. 1316.

⁴ Isto.

Uoči početka NATO intervencije na SRJ, vlada SRJ na čelu sa Mommirom Bulatovićem je 23. marta 1999. godine proglasila stanje neposredne ratne opasnosti, a zatim i ratno stanje, i uvela obavezu vojne mobilizacije u Crnoj Gori, usljed konflikta SRJ sa NATO. Međutim, tome se vlast u Crnoj Gori, u cilju izbjegavanja sukoba sa NATO, suprotstavila, i, umjesto vojne, uvela radnu obavezu za njene građane. U vrijeme NATO intervencije, poremećeni odnosi i tenzije između VJ i crnogorskih vlasti dostižu vrhunac. Crna Gora je tada bila pod prijetnjama nasiljem od strane Miloševićevih pristalica. Postojala je i opasnost od upotrebe sile VJ pod Miloševićevom kontrolom protiv legalnih i legitimnih organa u cilju svrgavanja vlasti u Crnoj Gori putem vojnog puča.

Tokom rata na Kosovu VJ je mobilisala građane Crne Gore, dobrovoljno i prisilno, i slala ih na kosovska ratišta. Skupština Republike Crne Gore je marta 1999. godine, uoči NATO bombardovanja, usvojila rezoluciju kojom se od VJ zahtijevao povratak i povlačenje vojnika i rezervista sa Kosova u Crnu Goru i da se teritorija Crne Gore ne koristi u izvjesnom vojnom sukobu SRJ sa NATO. Međutim, ti zahtjevi su bili odbijeni od strane VJ i vrha vlasti u SRJ. Teritorija Crne Gore našla se, ipak, na udaru bombi i krstarećih projektila avijacije NATO u savezničkoj akciji 19 država pod kodnim imenima „Milosrdni anđeo” i „Saveznička sila”. Prve večeri bombardovanja, 24. marta 1999. godine, oko 20 h, vazdušne snage Sjevernoatlanskog saveza pogodile su bombama i onesposobile radarski centar VJ na Crnom rtu kod Bara. Avijacija NATO je iste večeri bombardovala i vojni aerodrom „Golubovci” kod Podgorice, te radarsko-komunikacioni centar ratne mornarice VJ u Boki Kotorskoj (Obosnik). Na meti bombi NATO našla se i kasarna VJ u Danilovgradu, i tom prilikom je poginuo jedan vojnik iz Beograda koji je bio na služenju vojnog roka. Prilikom tog vazdušnog napada na označene mete i objekte u Crnoj Gori, ranjena su dva vojnika, od kojih jedan na vojnom aerodromu „Golubovci”. Tokom trajanja bombardovanja SRJ od strane NATO (24. mart - 10. jun 1999) i najžešćeg rata na Kosovu, Crna Gora je, najvećim dijelom, ali ne i sasvim, bila pošteđena ratnih razaranja i žrtava, a njena vlast je stalno ponavljala da nije u ratu sa NATO i ponašala se veoma konstruktivno i kooperativno u odnosima sa međunarodnom zajednicom.

Podijeljeno društvo u Crnoj Gori dodatno je politički i ideološki i na druge načine radikalizovano u raskolima. Naročito je intenzivirana podjela na pristalice i protivnike rata na Kosovu i sukoba sa NATO, tako da je prijetila velika opasnost od izbijanja građanskog rata u Crnoj Gori. Posebno važan akt, koji je možda presudno doprinio sprečavanju građanskog rata u Crnoj Gori tokom sukoba na Kosovu i vojne intervencije NATO saveza, predstavlja *Rezolucija o građanskom miru u Crnoj Gori*, konsenzualno usvojena od strane poslanika parlamentarnih stranaka u Skupštini Crne Gore 26. marta 1999. godine.

Za vrijeme vojnih udara NATO na SRJ u Crnoj Gori postoji dvovlašće: s jedne strane djeluju civilne vlasti pod kontrolom Vlade Crne Gore, a sa druge vojne vlasti, pod kontrolom federalne uprave iz Beograda. U pokušajima potčinjavanja Crne Gore političko-vojnim strukturama u Beogradu, tokom rata SRJ s NATO, VJ je tada i kasnije u odnosu na Crnu Goru imala ulogu političkog žandarma i korišćena je kao sredstvo pritiska na crnogorsko političko rukovodstvo. Raskid s politikom Miloševića pošteđio je Crnu Goru razaranja i posljedica koje bi sigurno bile veće da se nije distancirala od učešća u besmislenom i unaprijed izgubljenom ratu. Ali to ne znači da je Crna Gora bila pošteđena žrtava među civilnim stanovništvom. Prilikom NATO bombardovanja mosta u varošici Murino, 30. aprila 1999. godine, stradalo je šest civila, među kojima i deca od 9, 12 i 13 godina.

Generalšab VJ je 18. aprila 1999. zahtijevao od vlasti Crne Gore da se, saglasno uredbi o proglašenju ratnog stanja, crnogorska policija stavi pod komandu VJ. Crnogorska vlast je odbila taj zahtjev. Vlada Crne Gore i njeno ministarstvo unutrašnjih poslova su tada jasno saopštili da odbijaju da se stave pod kontrolu i upravu VJ. Dva dana kasnije, 20. aprila 1999. godine, u Sutorini, u blizini Debelog brijega, graničnog prijelaza između Crne Gore i Hrvatske, jedinice

Vojske Jugoslavije su ušle u demilitarizovanu zonu UN-a i postavile barikade, te su blokirale kopnenu izlaz iz Crne Gore i rigorozno kontrolisale kretanje putnika i transport robe u oba smjera. Jedinu kopnenu liniju koja povezuje Crnu Goru sa Zapadom preuzela je od civilnih vlasti Crne Gore VJ. Vojska je pored dobrovoljne mobilizacije sprovodila i prisilnu mobilizaciju u Crnoj Gori. Tokom aprila 1999. godine, VJ je na teritoriji Crne Gore raspolagala sa više od 25.000 vojnika i rezervista. Crna Gora je od strane VJ bila blokirana s kopna, mora i vazduha i nije kontrolisala svoje granice. I ekonomski je gotovo bila blokirana. Značajan dio njene teritorije nije bio pod stvarnom kontrolom legalnih i legitimnih crnogorskih civilnih vlasti, već je bio pod prinudom ostvarenom upravom VJ. Vladala je ravnoteža snaga i ravnoteža straha i ona je suštinski spasila Crnu Goru od mogućeg krvavog unutrašnjeg konflikta.

Tokom rata na Kosovu i NATO intervencije protiv SRJ, posebnu prijetnju za građanski mir u Crnoj Gori predstavljao je Sedmi bataljon VJ koji je djelovao praktično kao partijska vojska SNP-a i „udarna pesnica” Miloševićevog režima u Crnoj Gori. Ovaj bataljon je formiran 1. juna 1999. godine. Prvo je brojao oko 400 vojnika, da bi se taj broj povećao kasnije na 900, a konačno narastao na oko 1.900.

Tokom rata na Kosovu i vojne intervencije NATO na SRJ 1999. godine iz Crne Gore je mobilisan veliki broj vojnika i rezervista u redove VJ. U ratu na Kosovu (1998-1999) je, prema raspoloživim podacima, poginulo 34 crnogorskih državljana i građana, koji su bili u sastavu VJ i policijskih snaga MUP-a Srbije, od kojih i jedna žena, službenica Ministarstva odbrane Srbije na Kosovu.

Na teritoriji Republike Crne Gore, kao sastavnog dijela SRJ, tokom rata na Kosovu, u selu Kaluđerski laz i okolnim lokacijama u opštini Rožaje, na prostoru koji je bio u komandnoj odgovornosti Druge armije VJ, dogodili su se ratni zločini protiv civilnog stanovništva, tako što je od 18. aprila do 21. maja 1999. godine stradao veliki broj izbjeglica iz Albanije. Ubijeno je 17 albanskih civila-izbjeglica, a petoro je ranjeno. Podignuta je za taj ratni zločin od strane Državnog tužilaštva RCG optužnica protiv osam oficira i vojnika JNA, ali je pravosnažnom presudom Apelacionog suda RCG od 8. decembra 2014. godine taj krivični postupak završen oslobađajućom presudom za sve okrivljene, navodno, „usljed nedostatka dokaza”. Tokom rata na Kosovu i usljed humanitarne katastrofe, od 1998. do 1999. godine, u Crnu Goru je izbjeglo i u njoj zbrinuto od strane njenih republičkih, lokalnih organa vlasti i posebno građana, uz humanitarnu pomoć međunarodnih faktora i organizacija, više od 110.000 izbjeglih sa Kosova. Najveći broj njih je bilo albanske nacionalnosti koji su se po okončanju rata vratili na Kosovo. Zbrinuto je i oko 22 hiljade izbjeglih Srba, Crnogoraca, Roma i pripadnika drugih nacionalnosti sa područja Kosova.

Rat na Kosovu je završen potpisivanjem *Vojno-tehničkog sporazuma u Kumanovu* 9. juna 1999. godine između predstavnika VJ i policije Republike Srbije i ovlašćenih predstavnika NATO. Na osnovu ovog sporazuma, VJ i policija Srbije, kao i paravojsne snage su morale da se povuku sa Kosova i omoguće dolazak međunarodnih trupa KFOR-a, uz njihovu obavezu razoružavanja OVK. Crna Gora je pozdravila i prihvatila potpisivanje *Kumanovskog mirovnog sporazuma*, iako nije učestvovala u njegovom zaključivanju, budući da je njena vlast bila protiv rata na Kosovu i sukoba SRJ sa NATO. Bombardovanje SRJ je prestalo 10. juna 1999. godine usvajanjem Rezolucije 1244 Savjeta bezbjednosti UN-a.

Tekst je objavljen u okviru projekta "Ka pravdi za žrtve ratnih zločina" koji Akcija za ljudska prava (HRA) sprovodi u okviru Regionalnog projekta o ratnim zločinima (RWC), koji implementira Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) uz podršku Vlade Velike Britanije. Sadržaj teksta je isključivo odgovornost autora i ne odražava nužno stavove UNDP-a i Vlade Velike Britanije.